

Araslövssjöns häckfåglar under ett kvartssekel



MEDDELANDE NR 25 FRÅN NEDRE HELGEÅNS FÅGELSTATION

HANS CRONERT

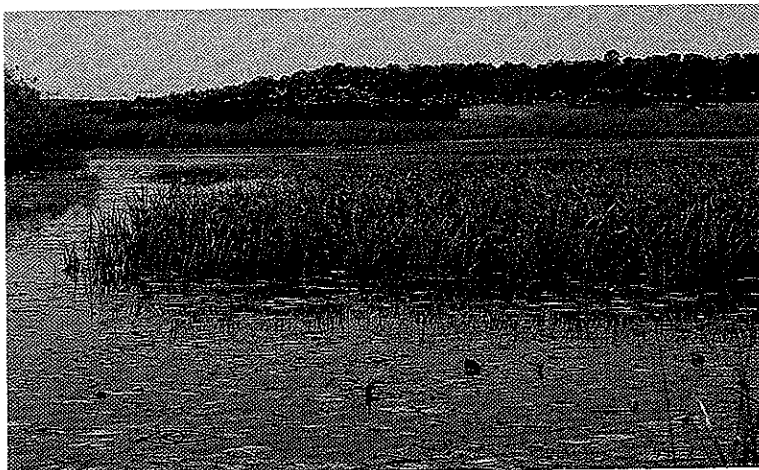
Nordöstra Skånes Fågelklubb har under det senaste decenniet riktat inventeringsfokus mot Vattenrikets värdefulla strandängar (Cronert och Lindblad 1998). Igenväxningsmarkernas högrörsängar och videbuskage har också blivit uppmärksammade i samband med den heltäckande inventeringen av gräshoppssångare 1998-1999 (Jeppsson 1999a, b). Få aktiviteter har riktats mot våtmarksområdets sjöar och det har faktiskt gått nästan 20 år sedan Araslövssjöns häckfåglar inventerades (Adolfsson m fl 1984). Det långa inventeringsuppehållet, tillsammans med den pågående reservatsbildningen för östra delen av sjön (och delar av Näsby fält), var de viktigaste skälen till att fågelklubben beslöt att genomföra en häckfågelinventering under 2000.

Araslövssjön är den nordligaste belägna sjön längs Helgeåns 3,5 mil nedre lopp - Kristianstads Vattenrike - nedströms forssträckorna i Torsebro. Som hos många andra fågelsjöar varierar antalet häckfåglar över tiden. Flera fågelarter har ökat under det senaste kvartssekel, medan andra arter numera förekommer mycket sparsamt eller har försvunnit som häckfåglar.

Araslövssjön är ca 3,5 km lång och på det bredaste stället ca 1,7 km. Sjöns mått är dock svåra att precisera på grund av den flacka,

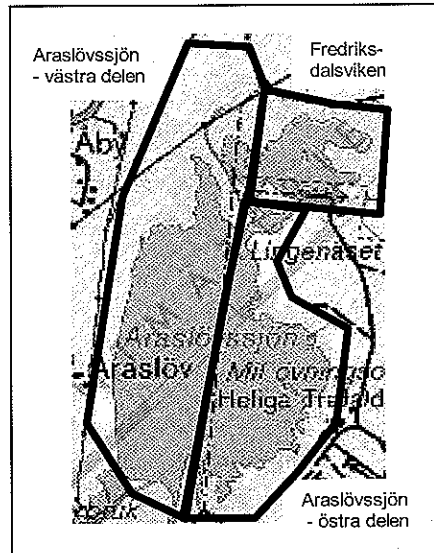
diffusa övergången mellan den fasta marken och den vegetationsrika sjön. Därtill skiftar storleken beroende på vattenståndet, som årligen varierar omkring 1,5 m (mellan +0 och +1,5 m ö h).

Sjöns avrinningsområde är mycket stort i förhållande till sjöytan, drygt 3900 km² mot



Araslövssjön, bild tagen mot väster med säv- och kalmusvegetation.

Foto: Hans Cronert



Figur. Araslövssjön - områdesindelning.

ca 3 km². Det innebär att den teoretiska omsättningstiden är mycket kort, bara 1 dygn (Björling 1998). Geologin och markanvändningen i norra Skåne och södra Småland sätter sin prägel på vattnet som är relativt surt och brunfärgat av humus från myrmarker och skogsdiken. Samtidigt tillförs Helgeån och Araslövssjön stora mängder fosfor och kväve med tillflödena Almaån och Vinneån.



Brun kärrhök.
Foto: Sture Persson

Sjön är grund, saknar öar och är näringsrik. Den har dyga bottenar och gungflyn i anslutning till den under 30-talet muddrade årännan i norr, längs västra stranden och i anslutning till de båda utloppen i söder. I östra delen av sjön finns flera platser med något större djup och fasta ler- eller moränbottenar. Runt större delen av sjön finns en bladvassbård med varierande inslag av säv. De öppna sjöytorna är över stora områden täckta av näckrosor och vattenpilört. Förekomsten av kalmus är bitvis riklig. Inom en avgränsad yta i de centrala delarna av sjön utför Kristianstads kommun klippning av vattenvegetation, främst säv och näckrosor, sedan ett par decennier tillbaka. Undervattensvegetationen är förhållandevis sparsam, vilket kan bero på det kraftigt humusfärgade vattnet och konkurrerande flytblads- och övervattensvegetation.

Metodik

Häckfågelinventeringen avgränsades till att omfatta fågelarter knutna till själva sjön, med bladvassar och sävruggar längs stränderna och ute i sjön. Följande arter och artgrupper inventerades; doppingar, svanar, gäss, änder, brun kärrhök, fiskgjuse, sumphöns och sothöna. Vadarfåglar och tättingar ingick inte. I huvudsak följdes Biologiska Inventeringsnormer – Fåglar (Naturvårdsverket 1978); svanar (*bo- och parräkning*), grågås (*räkning av par och ensamgående individer i och i anslutning till sjön i mitten av mars*), dopping, änder, kanadagås, och sothöna (*parräkning – inlandsvattnet*), rördrom, sumphöns, trana (*börda fåglar indikerande revir*), brun kärrhök och fiskgjuse

(*bon, fåglar med revirbeteende, matning mm*). Inventeringen utfördes både från båt och från land under dagtid. Därutöver utfördes landbaserade kvälls-/nattbesök.

Sjön delades in i tre delar, med var sin samordnare – Ulf Jungbeck för västra delen, Niklas Jeppsson för Fredriksdalsviken i norr och Christer Neideman för östra delen. *Figur*. Nedre Helgeåns Fågelstation svarade för inventeringarna från båt.

Resultat

Inventerarna genomförde 33 besök mellan den 11 mars och 17 juni, varav 3 från båt och 7 förlagda till kvälls-/nattetid. Den sammanlagda inventeringstiden uppgick till ca 75 timmar. Sjön uppfattades som mycket svårinventerad, eftersom det finns få utsiktspunkter som ger möjlighet att spana av sjöytan. Därtill är det svårt att nå alla delar från båt genom att det är grunt och vegetationen delvis är av gungflykaraktär.

Antalet par av olika arter redovisas i tabell 1. Här följer artvisa kommentarer:

Skäggdopping

(0-2 par): enstaka fåglar eller smågrupper (upp till fyra ex) noterades vid några tillfällen i östra delen av sjön under april. I Fredriksdalsviken sågs ett par vid ett tillfälle i april.

Några häckningsindikationer noterades inte.

Smådopping (1 par): revirhävdande fågel hördes i sjön 8 april, därefter såg ett par i början av juni.

Rördrom (2 rop.): Tutande hanar hördes regelbundet från norra respektive sydvästra delen av sjön.

Knölsvan (4 par): Fyra stationära par registrerades. Ett bo hittades men inga ungar verkar har producerats i sjön 2000.

Kanadagås (0-2 par): Ensamma fåglar och par noterades både vid sjöns västra och östra

Tabell 1. Antalet par av olika arter i Araslövssjön 2000, fördelat på tre delområden

	Västra	Östra	Fredriksdalsv.	Totalt
Skäggdopping		0-1	0-1	0-2
<i>Podiceps cristatus</i>				
Smådopping				1
<i>Tachybaptus ruficollis</i>				
Rördrom	1	1		2
<i>Botaurus stellaris</i>				
Knölsvan	1	2	1	4
<i>Cygnus olor</i>				
Grågås	60	25	30	115
<i>Anser anser</i>				
Kanadagås				0-2
<i>Branta canadensis</i>				
Gräsand	30	>10	>10	50-55
<i>Anas platyrhynchos</i>				
Skedand			möjl. 1-3	möjl 1-3
<i>Anas clypeata</i>				
Vigg			4	4
<i>Aythya fuligula</i>				
Knipa		3-4		3-4
<i>Bucephala clangula</i>				
Fiskgjuse	1			1
<i>Pandion haliaetus</i>				
Brun kärrhök	5	2	2	9
<i>Circus aeruginosus</i>				
Vattenrall	4			4
<i>Rallus aquaticus</i>				
Småfläckig sumphöna			1	1
<i>Porzana porzana</i>				
Sothöna	1-2	1-2	1	3-5
<i>Fulica atra</i>				
Svarttärna				1-3
<i>Chlidonias niger</i>				

Tabell 2. Bedömt antal häckande par i Araslövssjön 1973-77, 1982 och 2000

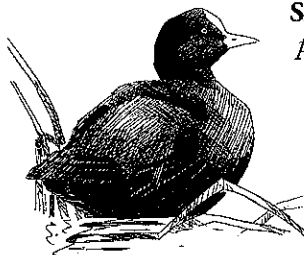
	1973	1974	1975	1976	1977	1982	2000
Skäggdopping	14	15	10	12	17-20	8	0-2
Smådopping	0	0	0	0	0	0	1
Rördrom	1	1	2	2	1	2	2
Knölsvan	7	4	2	7	1	3	4
Grågås	?	?	?	?	4-6	6	115
Kanadagås	0	0	0	0	0	0	0-2
Gräsand	38*		26*	29*	27-40*	>41*	50-55
Kricka	1	3	2	1	2-5*	1	0
Skedand	10*	5*	5*	6*	11-12*	12*	möjl 1-3
Vigg	?	?	?	2*	2*	0	4
Brunand	3	?	?	2	2	1	0
Knipa	0	0	0	0	0	2	3-4
Brun kärrhök	5	3	4	6	6	9-10**	9
Fiskgjuse	0	0	0	0	0	0	1
Vattenrall	4	0	0	0	1	5	4
Småfl. sumphöna	6	1	0	0	0	1	1
Sothöna	20	15	13	25	25-40	22*	3-5
Svarttärna	7	15	?	25	55	0	3

* inkluderar Karpalundsdammarna ** inkluderar Isternäset och Kanalhusområdet

sida, men inga häckningsindikationer noterades.

Grågås (115 par): Vanligaste fågelarten med ungefär lika många par vid västra Araslövssjön som östra delen tillsammans med Fredriksdalsviken.

Gräsand (50-55 par): Den helt dominerande andfågeln. Arten var jämnt fördelad längs sjöns stränder.



Skedand (möjl 1-3 par): Enstaka fynd av småflockar med upp till tre par sågs vid Fredriksdalsviken och längs västra sidan av

sjön under april. Då inga återkommande observationer eller observationer under maj månad gjordes, är det osäkert om arten häckade. Arten förekommer regelmässigt vid Karpalundsdammarna och i Lillöområdet under häckningstid.

Vigg (4 par): Många observationer av flockar på upp till 13 par sågs i sydöstra delen av sjön under april. I mitten av maj sågs på samma plats fyra hanner.

Knipa (3-5 par): Tre-fem par var fördelade längs sjöns östra sida.

Brun kärrhök (9 par): Inte mindre än nio par fanns jämnt fördelade i

strandvassarna, från Fredriksdalsviken och Åby ängar i norr, längs västra stranden samt i södra delen av sjön upp till Näsby gård.

Fiskgjuse (1 par): Ett par häckade på den av Nedre Helgeåns Fågelstation för några år sedan uppsatta boplatzformen i sydvästra delen av sjön.

Vattenrall (4 rop.): Fyra olika fåglar hördes under andra halvan av april och mitten av maj i sydvästra delen av sjön och i norr (Åby ängar samt Fredriksdalsviken).

Småfläckig sumphöna (1 rop.): En fågel ropade i Fredriksdalsviken i slutet av maj.

Sothöna (3-5 par): Fanns med enstaka par i anslutning till åmynningsområdena i söder och norr, samt i Fredriksdalsviken.

Svarttärna (1-3 par): Efter delvis misslyckade häckningsförsök i Hammarsjön skedde omläggning med iakttagelser av bl.a. 3 par och ett bo på driftsäv i centrala delen av Araslövssjön. Häckningen i Araslövssjön misslyckades dock (Patrik Olofsson, pers.komm.).

Övriga observationer: Under inventeringen har vid aprilbesöken enstaka exemplar eller flockar av rastande eller födosökande fåglar av flera olika arter noterats, bl.a. sångsvan, storskrake, årta, kricka (flockar på upp till 50 ex) och häger. Speciellt krickan är mycket svårinventerad och sjön kan mycket väl hysa enstaka par av arten.

Diskussion

Araslövssjöns häckfåglar inventerades första gången för drygt 25 år sedan, 1973. Mellan 1973 och 1977 inventerades den årligen (Neideman 1977, 1978 och 1981). Anledningen till detta var de diskussioner om restaurering av Araslövssjön och Hammarsjön som pågick i början av 1970-talet. Resultatet blev att rotfiltbehandlingen och vasslåtter genomfördes i norra delen av Hammarsjön och att vassklippningar så småningom kom till stånd i båda sjöarna. Nästa inventering gjordes 1982 (Adolfsson 1983, Adolfsson m fl 1984). Där-

Säv och näckrosor i mellersta delen av sjön med Södra Lingenåsets lövskogar kantade av bladvass (i det blivande naturreservatet på Näsby fält) i bakgrunden.
Foto: Hans Cronert



efter har det gått 18 år innan den i denna uppsats redovisade inventeringen genomfördes.

Trettio år är en kort period i en sjös liv. Ändå kan stora variationer i det biologiska livet uppträda.

Hur antalet häckande och rastande fåglar kan variera över tiden i slättsjöar finns beskrivet för bl.a. fågelsjöarna Krankesjön i sydvästra Skåne och Tåkern i Östergötland (Blindow et al 1993). Dessa båda sjöar karakteriseras av näringsrikedom, högt pH samt riklig förekomst av undervattensvegetation i form av kransalger och andra undervattensarter. Araslövssjön skiljer sig från dessa båda sjöar genom att vara betydligt surare och ha ett kraftigt humusfärgat vatten, ett resultat av påverkan från skogs- och myrområdena i Helgeåns avrinningsområde i norra Skåne och Småland. Vidare är vattenståndsvariationerna över året betydligt större och undervattensvegetationen sparsam.

I tabell 2 har resultaten för samtliga inventeringar i Araslövssjön presenterats. Av tabellen kan man utläsa att många och för flera arter stora förändringar har skett. Några av dessa diskuteras i det följande.

Skäggdoppingen uppträdde med många par i början av 1970-talet och kulminerade 1977 med 17-20 par. Därefter halverades antalet till 1982. Nu häckar den eventuellt inte längre. Arten minskade kraftigt i många sjöar i början av 1980-talet, men har i de flesta fall återtagit sina tidigare numerär. Anledningen till att det finns så få eller inga par kvar i Araslövssjön är okänd. En kvalificerad gissning är att födotillgången är begränsad eller svår fångad under någon del av häckningscykeln. Även Hammarsjön har få häckande skäggdoppingar, utom i Herculesviken där arten noterats med bortåt 10 par under senare år (Patrik Olofsson, pers. komm.). I Råbelövssjön, som ligger några kilometer nordost om Araslövssjön, kläcktes få ungar i början av 80-talet. Där finns numera många framgångsrika par (egna iakttagelser).

Rördrommen har förekommit med 1-2 ropande fåglar vid samtliga inventeringstillfällen och kan sägas ha en liten men stabil förekomst.

Knölsvanen för en tynande tillvaro. Visserligen noterades fyra par 2000, men enbart ett bo hittades och inga ungar producerades. Tydligt har häckningsframgången varit dålig även vid tidigare tillfällen. Under 1982 hittades 3 bon, men inget av paren fick ut några ungar. Äldre uppgifter visar dock att sjön producerat knölsvanungar och som exempel kan nämnas 1965 då fyra kullar noterades (Adolfsson m fl 1984). Precis som för skäggdoppingen finns inga kända anledningar till det låga antalet par eller den dåliga häckningsframgången.

Första bofyndet av **grågås** i Vattenriket gjordes i Araslövssjön 1967. Under 1976 uppgavs 4-6 par häcka och 6 par redovisas för 1982. Därefter har en formlig explosion ägt rum och under 2000 fanns inte mindre än 115 par vid sjön! Trenden är densamma som för övriga delar södra Sverige och i Kristianstads Vattenrike torde antalet häckande grågäspar idag uppgå till betydligt fler än 500.

Under vinterhalvåret utgör **kanadagåsen** ofta en dominerande syn bland gåssen som

rastar på sjön. Etableringen som häckfågel har däremot varit mycket långsam i Vattenriket. Några få par häckar och en etablerad lokal sedan några år tillbaka är Isternäset, mellan Araslövssjön och Kristianstad. Sedan många år tillbaka har par och ensamma fåglar setts på flera platser kring Araslövssjön. Samma var förhållandet under 2000. Någon häckning eller tydliga häckningsindikationer noterades inte.

Gräsanden trivs i många miljöer och verkar ha en god population i sjön. Häckningsframgången är dock okänd. Kan det ökande antalet gräsänder ha något samband med den enligt uppgift stora utsättningen av gräsänder som skett i dammar kring Hanaskog, en knapp mil norr om Araslövssjön?

För **skedanden** inkluderas tyvärr Karpalundsammarna i äldre redovisningar och hur många par som varit knutna till sjön eller dess strandängar saknas uppgifter om. Från 60- och 70-talet finns uppgifter om häckning både från sjöns västra sida och Fredriksdalsviken.

Viggen verkar ha etablerat sig med några par i Araslövssjön. Under 70-talet fanns arten troligtvis inte alls. Viggen är mycket svårinventerad och det finns en osäkerhet i resultatet.

Brunanden häckade i sjön med några par under 1970-talet, men är nu borta. Även på andra håll har arten minskat.

Bruna kärrhöken ökade fram till 1982 och noterades även med många par vid riksinventeringen 1995 (Flyckt 1996). Antalet par är fortfarande högt, kanske det högsta som varit.

Sothönan har minskat markant. Efter att ha häckat med 25-40 par 1977 återstår idag bara 10% av beståndet. Vad kan ha hänt? Har undervattensvegetationen, som utgör viktig föda för sothönan, minskat eller kan det finnas andra anledningar? Råbelövssjön, som hade en kraftig nedgång efter isvintrarna i början av 80-talet, har numera en god och reproduktiv livskraftig population (egna iakttagelser).

Svarttärnan rör sig över större delen av Vattenriket under häckningssäsongen. De påbörjar häckning där de finner lämpliga bo-underlag, ofta i form av flytande, hopblåst drivsäv. Araslövssjön och Hammarsjön utgör artens viktigaste häckningsplatser i Vattenriket och under 2000 gjorde 40-42 par häckningsförsök. Inledningsvis uppehöll sig samtliga fåglar i Hammarsjön, men många par misslyckades och omläggningar skedde även i Araslövssjön. Endast i Hammarsjön kom 8-10 ungar på vingarna.

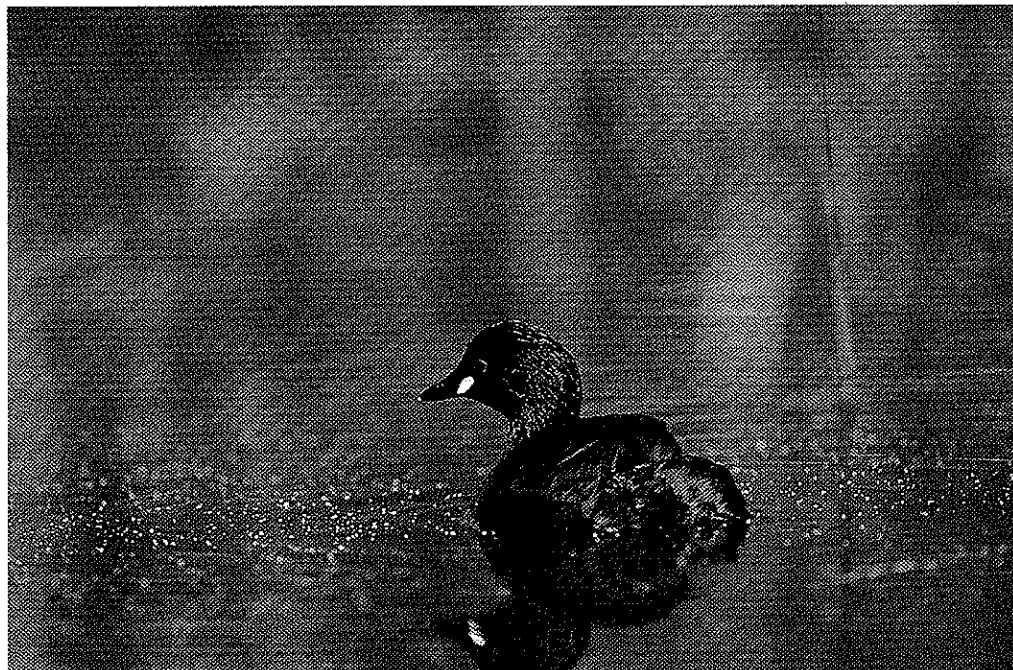
Sammanfattning

Sammanfattningsvis kan en intressant iakttagelse göras. Även om de bakomliggande orsakerna gissningsvis bara i undantagsfall är desamma, kan de inventerade arterna delas in tre nästan lika stora grupper av "minskande", "ökande" och "oförändrade/varierande" arter.

I den första gruppen kan noteras att fyra arter - skäggdopping, knölsvan, brunand och sothöna - de flesta betraktas som tämligen

eller mycket vanliga - minskat kraftigt under den senaste 20-årsperioden. Två av dessa, skäggdoppingen och brunanden, finns sannolikt inte längre kvar som häckfåglar. Den andra gruppen består av fyra-fem arter som ökat. Mest markant är den kraftiga expansionen av grågås. I den sista gruppen finns omkring fem arter som är tämligen stabila eller varierat mellan åren, bl.a. rördrommen, småfläckiga sumphönan och svarttärnan.

Orsakerna till variationen i antal häckande fåglar i slättsjöar är bara delvis kända. Det är tveksamt om de mönster som noteras i andra slättsjöar i landet är tillämpliga på Araslövssjön. Det skulle vara mycket värdefullt att få mer kunskap om de bakomliggande faktorerna till de förändringar som speglas i inventeringsresultaten från Araslövssjön. Speciellt värdefullt skulle det vara att närmare belysa samband som kan finnas med vattenkvalitén och födotillgången. Frågan bollas vidare till Högskolan i Kristianstad, som i sitt nya campus i de gamla regementslokalerna på Näsby, utgör närmaste



Adult smäddopping. Foto: John Larsen

granne till sjön. Kanske kan några lämpligt upplagda examensjobb bidra till att vi kommer frågornas svar på spåren?

Tack

Ett tack till Greger Flyckt, Johanna Grönroos, Niklas Jeppsson, Ulf Jungbeck, Ola Magntorn, Christer Neideman, Patrik Olofsson, Claus Prehn, Roine Strandberg och Åke Svensson som tillsammans med undertecknad genomfört inventeringen.

Ett tack också till Gunnar Andersson, Thomas Lindblad, Christer Neideman och Åke Svensson som lämnat värdefulla synpunkter på manus.

Slutligen ett tack till Världsnaturfonden WWF som via projektanslag till Ekomuseum Kristianstads Vattenrike ekonomiskt bidragit till inventeringens genomförande.

Referenser

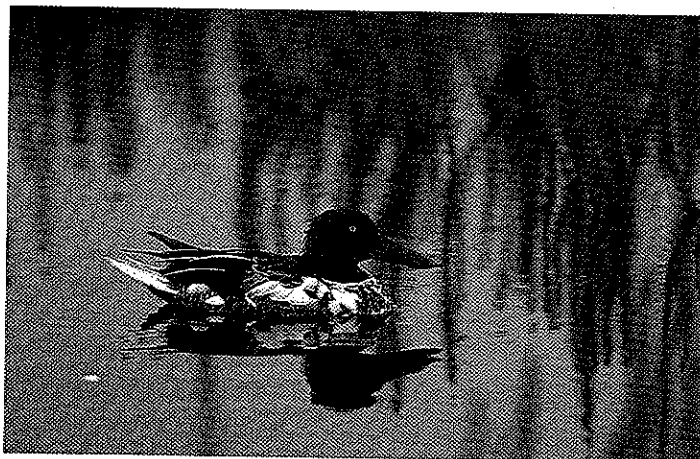
- Adolfsson, F. 1983. Häckfågelinventeringen av Araslövssjön 1982. Inf. fr. Nordöstra Skånes Fågelklubb, nr 3 1983, s 56-58.
- Adolfsson, K., Johansson, R. och Lorentzon, B. 1984. Araslövssjön förr och nu. Nordöstra Skånes Fågelklubb och Länsstyrelsen i Kristianstads län.
- Blindow, I., Andersson, G., Hargeby, A. och Johansson, S. 1993. Long-term pattern of alternative stable states in two shallow eutrophic lakes. *Freshwater Biology* 30:159-167.
- Björting, E. 1998. Araslövssjön, en beskrivning av sjön och förslag till undersökningar. Rapport, Miljö- och hälsoskyddskontoret, C4 Teknik/Kristianstads kommun.
- Cronert, H. & Lindblad, T. 1998. Häckande simänder och vadare på strandängarna i Kristianstads Vattenrike. Resultat från en inventering våren 1997. Meddelande nr 20 från Nedre Helgeåns Fågelstation. ANSER (2/98) 37:89-102.
- Flyckt, G. 1996. Bruna kärhöken i Skåne 1995. Meddelande nr 17 från Nedre Helgeåns Fågelstation. SPOVEN 4/1996 s 137-139.
- Jeppsson, N. 1999a. Gräshoppångarinventeringen i Araslövssjön och Hammarsjön 1998. Meddelande nr 22a från Nedre Helgeåns Fågelstation. SPOVEN 1/1999 s 7-12.
- Jeppsson, N. 1999b. Gräshoppångarinventeringen längs Helgeå söder om Hammarsjön 1999. Meddelande nr 22b från Nedre Helgeåns Fågelstation. SPOVEN 4/1999 s 123-126.
- Naturvårdsverket. 1978. Biologiska InventeringsNormer - Fåglar. Statens Naturvårdsverk. Solna.
- Neideman, C. 1977. Häckfågelinventering av Araslöv- och Hammarsjön. Inf. fr. Nordöstra Skånes Fågelklubb, nr 1 1977, s 3-4.
- Neideman, C. 1978. Häckfågelinventering av Araslövssjön 1977. Inf. fr. Nordöstra Skånes Fågelklubb, nr 2 1978, s 8-9.
- Neideman, C. 1981. Araslövssjön och Hammarsjön - två sjöar vars fågelliv snabbt förändras. Skånes Natur 68.

HANS CRONERT

Österslövshus

291 94 Kristianstad

hans.cronert@hem.utfors.se



Skedand, ruggande hane.
Foto: John Larsen